

Hrvoje Morović:

OSNUTAK SLAVJANSKE NARODNE ČITAONICE
U SPLITU 14. VII 1862.

Promicateljni odbor za osnivanje Slavjanske narodne čitaonice u Splitu izdao je 14. srpnja 1862. poziv prijateljima i istomišljenicima u kome se kaže:

Radosni su bili potpisani, koji spadaju u broj promicatelja, što mogu navistiti svojim domorodnim slavljanim ovaj dobar glas, čim u isto vrijeme nutkaju njihovo vruće domoljublje da postanu zaštitnicim ovoga plemenitog i obrazovateljnog zavoda koga je glavna svrha podupirati, promicati i rasprostranjivati obrazovanje uma, te sve bolje među slavljanim našim sugrađanom blagu slogu gojiti. Potpisani pozivlju sve one koji žele dilom pomoći utemeljenje rečene Čitaonice da se predbroju kano osnivatelji.

U tom promicateljnemu odboru bili su dr Pavao Kamber, dr Eduard Takoni, Antun Karaman, Ante Zlodre, Nikola Dimitrović, Miho Tartalja, Josip de Marki i Jakov Porlic.

Akcija za osnivanje Narodne čitaonice u Splitu počela je mjesec dana ranije od malobrojne ali odlučne i svjesne narodnjačke skupine. Namjesništvo je upravo 14. srpnja dopustilo osnivanje Narodne slavjanske čitaonice u Splitu. Bilo je to upravo na dan kad je u splitskom općinskom vijeću pročitan odgovor Nikole Tomazea na adresu koju mu je splitska općina, slažući se s njime, uputila u povodu njegove polemike s narodnjakom Natkom Nodilom. Tim povodom počeli su talijanaši izbacivati iz raznih svojih »gabineta« i »kazina«, kako su se zvale njihove čitaonice, narodnjačko glasilo »Il Nazionale«. Narodnjaci, koji su bili dotad članovi »Gabineta« i »Kazina«, zaključiše da osnuju vlastitu čitaonicu.

Tako je, nakon spomenute organizacione pripreme i dobijene dozvole došlo 30. rujna 1862. do svečanog otvorenja Slavjanske narodne čitaonice u Splitu, prve kulturne ustanove ovoga tipa u gradu koji je tada bio važan centar hrvatske narodne borbe i gdje su narodnjaci protiv sebe imali najpopularnijeg čovjeka Dalmacije Antu Bajamontija i velik broj inteligencije te skoro čitav splitski puk.

Još dana 13. rujna Odbor Narodne slavjanske čitaonice uputio je tiskani poziv raznim splitskim ličnostima i splitskoj općini, gdje se kaže

da je svrha Čitaonici širenje slavjanske kulture i rasprostranjivanje obrazovanja držanjem predavanja na hrvatskom i talijanskom jeziku, te razgovora i priredaba. Zatim se javnost obavješuje da će do malo dana, u kući Andrića na Obali, na prvom katu s lijeve strane biti otvorena ta Čitaonica.

Svečanost otvorenja upriličena je na dan sv. Jere, koji se smatrao blagdanom čitave Dalmacije. Prisustvovali su kao gosti Miho Klaić iz Zadra, Matija Vranjican iz Rijeke i drugi. Okićenu dvoranu ukrašivale su slike Štrosmajera, Šafaržika, Karare, Kačića, Marulića, Kavanjina i Tomazea. A na stolovima se, uz razne novine, mogla vidjeti i autonomaška »Voce dalmatica«. Htjelo se pokazati kako narodnjaci, ratujući s talijanima, ne ratuju protiv Tomazea, autora hrvatskih »Iskrica«. List »Voce dalmatica« na stolu Čitaonice imao je da bude odgovor »liberalnim« članovima »Gabineta« na njihovo izbacivanje narodnjačkog lista iz »Gabineta«.

Svečanost otvorenja Čitaonice obilježio je govor predsjednika inicijativnog odbora dra Pava Kambera, u kome je ovaj na talijanskom jeziku istakao da će članovi širiti slavensku kulturu i približavati osobe sviju staleža te na taj način dati zemlji primjer građanske slobode i snošljivosti. Svoj govor je Kamber završio riječima: »Doći će dan kad će narodni jezik, podignut iz žalosnog položaja u kojemu se nalazi, imati počasno mjesto pokraj kultiviranog talijanskog«.

Drugi je govorio Mihovil Granić na hrvatskom jeziku ističući da Dalmacija mora ponovo dobiti svoj nacionalni, slavenski karakter, a to se može postići samo njegovanjem nauke i literature u narodnom jeziku i duhu. S tom svrhom je i osnovana ova Čitaonica. Aludirajući na one od talijanaša toliko ponavljane tvrdnje o nezrelosti i nesposobnosti hrvatskog jezika da bude jezikom nauke i literature, Granić je nanizao imena samih Splitskana koji su se istakli na polju nauke i književnosti pišući na narodnom jeziku.

Čitaonici su stigli i pozdravni brzogjavi od građana Sinja i od sinjske gimnazije. Ali od splitske općine nitko nije prisustvovao ovoj svečanosti. Narodnjaci nisu žalili što je tako demonstrativno apstinirala talijanaška općina jer je time pokazala kako je ono stotinjak kumstava načelnika Bajamonta sa težacima iz splitskih predgrađa zapravo obična demagogija.

I u tom pogledu otvorenje Čitaonice pripomoglo je razbistrivanju pojmova. K tome otvorenje ove Čitaonice bit će poticajem da se već početkom slijedeće godine i u Zadru osnuje čitaonica. Otvorenje Slavjanske narodne čitaonice u Splitu odražavalo je nove prilike u Dalmaciji. Nju je izdigao val koji je dolazio iz dubine naroda i puka. Nju će taj narodni val podržati i održati na životu kroz mnoge decenije, sve do pune pobjede narodne stvari.

Splitska Čitaonica preuzela je na sebe težak i složen zadatak da u Splitu, tada naoko nepredobivu autonomaškom uporištu, u sredini koja, poradi velikog utjecaja načelnika Bajamonta i zavisnosti puka i težaka, nije pružala nikakvih nada da se u njoj povede uspješna djelatnost »puntara«, da se počne odlučna borba za preotimanje talijanštini toga najvećeg središta na Jadranu. Osnivanjem Čitaonice počinje rad Narodne

Zgrada Slavjanske narodne čitaonice

stranke u Splitu. U njoj je bio štab narodne borbe protiv autonomaša, pa je stoga ona odmah i bila anatemizirana kao »puntarsko« gnijezdo protiv kojega su sva sredstva dopuštena. Ali Čitaonica je izdržala sav pritisak protivnika te je pod predsjedanjem taktičnog Koste Vojnovića dočekala pobjedu Narodne stranke na saborskim izborima godine 1870.

U Čitaonici su se priređivala predavanja, koncerti, plesovi i druge zabave, tu su držali govore prvaci Narodne stranke koji dolaze u Split, kao npr. Miho Klaić i Mihovil Pavlinović. Čitaonica je postala središtem društvenog života i rada na kulturnom i političkom polju. Predsjednik Čitaonice u isto vrijeme je i vođa stranke. Najprije Kosta Vojnović a kasnije Gajo Bulat, čijem se zalaganju mora najviše zahvaliti pobjeda narodnjaka od 1882. godine kad je Narodna stranka preuzela upravu grada. I Čitaonica je u tom razdoblju odigrala svoju ulogu, a nakon toga svog najplodnijeg razdoblja djelovanja Čitaonica je dugo zadržala onu društvenu funkciju na kulturnom sektoru koja joj je bila i namijenjena njezinim statutom.